

Received-Makale Geliş Tarihi 12.01.2025
Published-Yayınlanma Tarihi 28.02.2025
Volume-Cilt (Issue-Sayı), ss/pp 12 (116), 415-422

Research Article/ Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.14957777

Mehmet Sıddık Arvas

<https://orcid.org/0000-0001-5307-9005>

Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa / TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/03tg3eb07>

Prof. Dr. Mefâil Hızlı

<https://orcid.org/0000-0001-6562-9289>

Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Bursa / TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/03tg3eb07>

38. Medrese Defterine Göre Bursa'daki Medreseler ve Müderrislerine Yapılan Ödemeler (1243/1827-1828)

According to the 38th Madrasa Register: Madrasas in Bursa and Payments Made to Their
Mudarrises (1243/ 1827-1828)

ÖZET

Osmanlı ilim ve kültür hayatında, devletin ilk başkenti olan Bursa'nın çok özel bir yeri vardır. Bursa, Osmanlılar tarafından ele geçirildiği tarihten Fatih'in İstanbul'u fethettiği zamana kadar önemini kaybetmeden devam ettiren bir Osmanlı payitahtı idi. Osmanlı Devleti'nin temelleri burada atılmış ve devletin ilk kurumsallaşma faaliyetleri burada gerçekleşmiştir. İlk siyasi, idari, askeri ve ilmi müesseseler burada neşet etmiş, hukuki düzenlemeler burada uygulanmış, ticari gelişmeler burada başlamış, ilmi faaliyetler burada yoğunluk kazanmış ve nihayet Osmanlı toplum yapısı bu güzel beldede şekillenmiştir. Dolayısıyla Bursa'nın, Osmanlı tarihinde diğer şehirlere göre önemi büyüktür. Bursa şehrine, ilk Osmanlı sultanları başta olmak üzere padişah yakınları ve diğer devlet adamları tarafından pek çok eser kazandırılmıştır. Bu eserlerin büyük bir bölümünü Osmanlı devletinin orta ve yüksek eğitim kurumu olan medreseler oluşturmaktadır. Bursa'yı fetheden Osmanlı sultanı Orhan Gazi ile başlayan medrese inşâ süreci, I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad ile dönemin ileri gelen devlet ricâli ile devam etmiş, ilk medreseden 16. asra kadar medreselerin sayısı 50'yi bulmuş, Bursa bir ilim merkezi haline gelmiştir. Osmanlıların hâkim olduğu coğrafyadaki medreselerin tespiti kadar, bu medreselerde görevli müderrislere sağlanan imkânların ortaya çıkarılması da oldukça önemlidir. Bu makale, Meşihat Arşivi'ndeki 38. Medrese Defteri'nin 52-53. varakları temel alınarak hazırlanmıştır. Bu arşivdeki defterler arasında 1230-1270/1814-1853 tarihli müderris tayinlerini ihtiva eden 38 numaralı Edirne-Bursa medrese defteri mevcuttur. Bu defterin 50-124. varakları, Bursa medreseleri ile müderrislerinin kayıtlarını ihtiva etmektedir. Aynı defterin 52-53. varakları, 1243/1827-1828 yıllarına ait Bursa şehrinde bulunan medreselerin isimleri ve bu medreselerde hangi derecede eğitim yapıldığı, medreselerin hâsılatı ve müderrislere yapılan günlük ve yıllık, aynı ve nakdi ödemelere dair son derece önemli bilgiler içermektedir. Maarif tarihimizin, yaklaşık iki yüzyıl öncesiyle ilgili dikkate değer ayrıntıları yakalayabildiğimiz bu belge ışığında bazı değerlendirmeler yapmak istiyoruz. Osmanlı Devleti'nin ilk medreselerinin inşâ edildiği ilk başkent Bursa'da, belirtilen yıllardaki medreseler ve müderrislerine sağlanan imkânların derli toplu yer aldığı 38. Medrese Defteri'nin ihtiva ettiği bilgiler bu makalenin temel konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Medrese, Müderris, 38. Medrese Defteri.

ABSTRACT

In the scientific and cultural life of the Ottoman Empire, Bursa, the first capital of the state, holds a very special place. Bursa was an Ottoman capital that continued to maintain its importance from the time it was captured by the Ottomans until the time Fatih conquered Istanbul. The foundations of the Ottoman State were laid here, and the first institutionalization activities of the state took place here. The first political, administrative, military, and scientific institutions emerged here, legal regulations were applied here, commercial developments began here, scientific activities intensified here, and finally, the social structure of the Ottoman society was shaped in this beautiful town. Therefore, Bursa's significance in Ottoman history is much greater compared to other cities. Many works were contributed to the city of Bursa, especially by the first Ottoman sultans, as well as by close relatives of the sultans and other statesmen. A large portion of these works consists of madrasas, which were the middle and higher education institutions of the Ottoman state. The process of madrasa construction, which began with Orhan Gazi, the Ottoman sultan who conquered Bursa, continued with I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed, and II. Murad along with prominent statesmen of the period, and by the 16th century, the number of madrasas reached 50, making Bursa a center of knowledge. As important as identifying the madrasas in the geography dominated by the Ottomans, it is also crucial to reveal the opportunities provided to the professors working in these madrasas.

This article is based on the 52nd and 53rd pages of the 38th Madrasa Register in the Sheikh al-Islam Archive. Among the registers in this archive, there is the 38th Edirne-Bursa madrasa register, which contains the appointments of professors from 1230 to 1270/1814 to 1853. The 50th to 124th pages of this register contain the records of the madrasas in Bursa and their professors. The 52nd and 53rd pages of the same register include extremely important information regarding the names of the madrasas located in the city of Bursa during the years 1243/1827-1828, the levels of education provided in these madrasas, the revenues of the madrasas, and the daily and annual payments, both in kind and cash, made to the professors. In light of this document, which allows us to capture noteworthy details about our educational history from nearly two centuries ago, we would like to make some evaluations. The information contained in the 38th Madrasa Register, which systematically compiles the madrasas and the facilities provided to their professors during the specified years in Bursa, the first capital where the first madrasas of the Ottoman Empire were built, forms the main subject of this article.

Keywords: Bursa, Madrasa, Muderris, 38th Madrasa Register.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayıp 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar inişli çıkışlı bir süreç yaşayan medrese, ülkenin ilim, irfan, kültür, medeniyet ve sosyal hayatına doğrudan doğruya büyük hizmetleri geçmiş bir eğitim-öğretim kurumudur. Bundan başka, belirtilen tarihler arasında siyasî, askerî, dinî, adlî ve sosyal hayatın gerektirdiği yöneticileri yetiştirmek suretiyle de ülke insanına hizmet etmiş bir müessesedir. Bu bakımdan medrese, Osmanlı devlet ve toplumunun ihtiyaç duyduğu pek çok alandaki uzmanı yetiştirmek suretiyle gerçek görevini yerine getirmiştir (Hızlı, 2011, 154). Osmanlılarda Orhan Gazi ile başlayan medrese inşâ süreci, I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed, II. Murad ve dönemin ileri gelen devlet ricâli ile devam etmiş; ilk başkentte 16. asra kadar medreselerin sayısı 50'yi bulmuş, böylece Bursa bir ilim merkezi haline gelmiştir (İpşirli, 2003, 327; Hızlı, 2012, 26).

Bursa'nın fethedilip devletin başkenti haline gelmesi, birçok dinî, sosyal ve ticarî müessesenin inşâsını zorunlu kılmıştı. Şehir merkezinde halk arasında Manastır Medresesi adıyla bilinen ilk medrese, Orhan Gazi tarafından kurulmuştur. Sonradan Murad-ı Hüdâvendigâr (1363-1389) ile Yıldırım Bayezid (1389-1402), kendi isimlerine izâfe edilen medreseler kurdukları gibi, Lala Şahin Paşa, Bayezid Paşa, Emir Sultan da namlarına yeni medreseler tesis etmişlerdir (Tekindağ, 1973, 11).

İlk Osmanlı padişahları, devletin önde gelen şahsiyetleri ve diğer hayırseverlerin gayretleriyle Bursa'da, 16. yüzyıl sonuna kadar 50 civarında medrese açılmıştır. Devletin ilk dönemlerindeki bu hizmet yarışı, semeresini kısa sürede fazlasıyla vermiş ve bürokrasinin değişik kademelerinde görev alan dirayetli ve bilgili kişilerin yetişmesine imkân tanımıştır (Hızlı, 2012, 27).

2. 38. DEFTERDE BURSA MEDRESELERİ VE DERECELERİ

Osmanlı medreselerinde dereceleri göstermek üzere birbiriyle bağlantılı olan üç ayrı usûl kullanılmıştır. Bunlar Haşiye-i Tecrid, Miftah, Telvih medreseleri şeklinde kitap adlarına göre; 20'li, 30'lu, 40'lı, 50'li, 60'lı şeklinde müderrisine ödenen yevmiye ücretlerine göre ve son olarak da Hâric, Dâhil, Sahn, Altmışlı, Süleymaniye, Dârülhadis şeklinde dereceler belirlenmiştir.

17. asır sonlarından itibaren giderek iki Hâric, iki Dâhil, iki Sahn, iki Altmışlı, üç Süleymaniye ve bir Dârülhadis medreseleri olmak üzere İbtidâ-i Hâric, Hareket-i Hâric, İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Dâhil, Musıla-i Sahn, Sahn-ı Semân; İbtidâ-i Altmışlı, Hareket-i Altmışlı; Musıla-i Süleymaniye, Süleymaniye, Hâmise-i Süleymâniye, Dârülhadis-i Süleymaniye dereceleri oluşmuştur. Bu sistem, devletin yıkılışına kadar devam etmiştir (İpşirli, 2021, 331).

Osmanlı medreselerinde, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren medrese sayısı ve buralarda ders veren ulemanın artmasıyla pâye sistemi devreye sokulmuştur. Pâye sisteminde, yükselmek için üst seviyedeki medreselerde münhal kadroları beklemeye gerek olmayıp bir üst medresenin pâyesi daha düşük seviyedeki bir medreseye verilmek suretiyle müderrisine terfi imkânı sağlanırdı. Bu şekilde kendisine pâye verilen kişi bir üst medresenin müderrisiyle aynı hak ve yetkilere kavuşmuş olurdu. Müderris, başka bir medreseye veya kadılığa geçerse, derecesi yükseltilen medrese tekrar eski statüsüne döndürülürdü. Fakat bu durum, 18. asrın sonlarına doğru, şahısları da aşarak kalıcı bir mahiyet arz etmiştir (Unan, 2007, 193).

Bu çalışmaya konu olan belgelerde; 1 Dârülhadis, 5 Süleymaniye, 7 Musıla-i Süleymaniye, 9 Hareket-i Altmışlı, 1 Altmışlı, 7 İbtidâ-i Altmışlı, 7 Sahn ve 1 Musıla-i Sahn pâyesini hâiz olmak üzere 38 medrese derecesi mevcuttur. Hareket-i Dâhil, İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Hâric ve İbtidâ-i Hâric derecesine sahip medrese kaydı yer almamaktadır. Zikredilen medreseler arasında biri İznik'te *Dersiye-i Süleyman Paşa* diğeri ise Bursa'da *Dersiye-i Hacı Süleyman* olmak üzere Sahn payesine sâhip iki dersiye ve payesiz *Dersiye-i Pîr Emîr* isminde üç dersiye de yer almaktadır. Ayrıca İznik'te bulunan, biri zikredilen dersiye, diğeri de *Süleyman Paşa Medresesi* isminde iki medrese de belgemizde mevcuttur. *Dersiye-i Pîr Emîr Medresesi*, *Hasan Paşa Medresesi*, *Geyikli Medresesi*, *Leysîzâde Medresesi*, *Şucâ'îye Medresesi* ve *Yiğid Cedîd Medresesi* adındaki medreselerin derecesi belirtilmemiştir.

Medreselerin sahip oldukları pâyelerin yüzdelik oranları aşağıdadır:

Dârülhadis	: % 02.63
Süleymaniye	: % 13.16
Mûsıla-i Süleymaniye	: % 18.42
Hareket-i Altmışlı	: % 23.68
Altmışlı	: % 02.63
İbtidâ-i Altmışlı	: % 18.42

Sahn : % 18.42

Mûsıla-i Sahn : % 02.63

Hareket-i Dâhil: % 0, İbtidâ-i Dâhil: % 0, Hareket-i Hâric: % 0, İbtidâ-i Hâric: % 0

Tablo 1: 38. Medrese Defteri'nin 52-53. varaklarında yer alan Bursa medreseleri ve dereceleri

	Medrese Adı	Medresenin Derecesi
1	Yıldırım Bâyezîd Hân	Dârülhadis
2	Çelebi Sultân Mehmed	Süleymaniye
3	Sultân Murâd-ı Sâni	Süleymaniye
4	Hudâvendigâr	Süleymaniye
5	Süleymân Paşa der İznik me'a tevliyye	Süleymaniye
6	Girîdî Veliyyüddinzâde Ahmed Paşa me'a tevliyye nâm-ı diğer Geyikli	Süleymaniye
7	Sultân Orhân Gâzî	Musıla-i Süleymaniye
8	Hazret-i Emîr	Musıla-i Süleymaniye
9	İsâ Bey	Musıla-i Süleymaniye
10	İshak Paşa	Musıla-i Süleymaniye
11	Hamza Bey	Musıla-i Süleymaniye
12	Va'iziye	Musıla-i Süleymaniye
13	Bâyezîd Paşa	Musıla-i Süleymaniye
14	Hançeriye	Hareket-i Altmışlı
15	İvâz Paşa	Hareket-i Altmışlı
16	Molla Yegân	Hareket-i Altmışlı
17	Kadriye	Hareket-i Altmışlı
18	Şâhin Lala	Hareket-i Altmışlı
19	Molla Husrev	Hareket-i Altmışlı
20	Kâsım Subaşı me'a tevliyye	Hareket-i Altmışlı
21	Hüseyin Paşa me'a tevliyye	Hareket-i Altmışlı
22	Perî Peyker me'a tevliyye	Hareket-i Altmışlı
23	Çendik	Altmışlı
24	Sarrâfiye me'a tevliyye	İbtidâ-i Altmışlı
25	Müftî Ahmed Paşa	İbtidâ-i Altmışlı
26	Seyyid Hüseyin Erzincânî	İbtidâ-i Altmışlı
27	Mollâ Fenârî	İbtidâ-i Altmışlı
28	Mollâ-yı Cedîd me'a tevliyye	İbtidâ-i Altmışlı
29	Arabiye	İbtidâ-i Altmışlı
30	Cezerî Kâsım Subaşı	İbtidâ-i Altmışlı
31	Kösec Ali Paşa	Sahn
32	Gökdere	Sahn
33	Kara Mustafâ Paşa	Sahn
34	Dersiye-i Süleymân Paşa der İznik	Sahn
35	Esekiye nâm-ı diğer Musallâ	Sahn
36	Hüseyin Çelebî	Musıla-i Sahn
37	Dersiye-i Hacı Süleymân	Sahn
38	Veled-i Abdurrahmân me'a tevliyye	Sahn
39	Dersiye-i Pir Emîr	
40	Hasan Paşa	
41	Geyikli	
42	Leysizâde	
43	Şucâ'îye	
44	Yigîd Cedîd	

Kaynak: mesihata_265_265_0038_265_0038_0052, mesihata_265_265_0038_265_0038_0053.

Bursa'da Osmanlı tarihi boyunca kurulan medreselerin toplamı yüzü aştığı bilinmekle birlikte aynı anda eğitim-öğretim görülen medrese sayısı, 16. yüzyıl başlarından devletin yıkıldığı döneme kadar otuz rakamının altına pek düşmemiştir. Fethinden kısa bir süre sonra özellikle Ulucami merkezli bir gelişme gösteren ve her padişah tarafından düzenli bir genişlemeye tâbi tutulan Bursa, Osmanlıların ilk başkenti olması sebebiyle medreselerin en yoğun bulunduğu şehirlerden biri olmuştur (Hızlı, 2011, 174).

38. Medrese Defteri'nin 52-53. varaklarında kaydedilen birtakım veriler 19. yüzyılın ilk yarısında Bursa'da medrese panoramasını detaylarıyla gözler önüne sermektedir. Adı geçen defterin başında yer alan listeye göre 44 medresenin Bursa'da aktif olarak hizmet vermekte olduğunu görüyoruz. Kayıtlar incelendiğinde medreselerin pâyelerine göre Dârülhadis'ten aşağı doğru listelendiği görülmektedir. *Girîdî Veliyyüddinzâde Ahmed Paşa Medresesi*'nin diğer adının *Geyikli Medresesi*, *Esekiye Medresesi*'nin de diğer adının *Musallâ* olduğu kaydına rastlanmaktadır.

2. 1. Deftere Göre Müderrislere Yapılan Ödemeler

Osmanlı ilmiye teşkilatının seçkin görevleri arasında olan müderrislik, medreselerde çeşitli dersler veren kişileri nitelemek üzere kullanılmıştır. İlk eğitim sonrasında, İslam eğitim tarihinde olduğu gibi, Osmanlı medreselerinde de eğitim-öğretim faaliyetinin temelini müderris oluşturmuştur. İslam dünyasındaki müderrisin etkili konumu Osmanlılara da yansımıştır. Dolayısıyla icâzetnâmelerde medrese adının zikredilmeyip müderrisin ismi, okuttukları dersler ve kitapların zikredilmesi bu durumun açık bir göstergesidir. Müderrislik, Osmanlılarda rağbet gören bir meslek olup ilmiye sınıfının en şerefli vazifesi olarak telakki edilmiştir. İlk dönem Osmanlı medreselerinde görev alan müderrislerin neredeyse tamamı Osmanlı dışından gelen âlimlerden oluşmuştur. Osmanlı Devleti'nin gelişmesine paralel olarak sayıları hızla artan ve yaygınlaşan medreseler, zamanla kendi müderrislerini yetiştirme hususunda kaynaklık etmişlerdir (İpşirli, 2020, 467; İpşirli, 2021, 341; Hızlı, 2012, 88; Arvas, 2024, 128).

Osmanlılarda müderrislerin görevlerini aslî ve geçici olmak üzere iki farklı grupta ele almak mümkündür. Bir müderrisin aslî görevi medresede ders vermek, az sayıdaki öğrencisiyle ilgilenmek ve onları ilme teşvik etmektir. Ayrıca medrese içinde asayiş ve çalışma ortamının sağlanması, talebenin gördüğü derslerin deftere kaydının yapılması, küçük medreselerde çok defa ayrıca mütevellî olmadığından bu işin de üstlenilmesi müderrisin aslî görevleri arasında olmuştur. Defterdeki kayıtlarda, Giridî Veliyyüddinzâde Ahmed Paşa, Kâsım Subaşı, Hüseyin Paşa, Peri Peyker, Molla-yı Cedîd, Esediye, Veled-i Abdurrahman ve İznik Süleyman Paşa medreselerinin “*me’a tevliyye*” kaydı düşülerek mütevellîlik vazifesiyle beraber tevcih edildiği görülmektedir. Toplumda itibarlı kimseler arasında olan müderrislere, aslî görevleri dışında devlet tarafından zaman zaman tahkîkât, teftiş, yargı, hakemlik, bilirkişilik gibi geçici görevler de verilmekteydi (Çiftçi, 2013, 186).

Müderrislere, yaptıkları görevler sebebiyle “*cihet-i tedris*” karşılığı kendilerine ödenen yevmiyeler dışında, medresesinin bağlı bulunduğu vakfın maddi imkânlarına göre vakfiyede belirtilen miktarlarda nakdî ve aynî yardımlar da veriliyordu. Bu ödemeler mevsimlik veya senelik olarak verilirdi. *Luhûmiye*, *bahariye*, *yaylakiye* ve *taamiye* şeklinde adlandırılan bu yan ödemeler, müderrislerin ekonomik yönden kendilerini daha rahat hissetmelerini sağlıyordu (Hızlı, 2012, 78; Hızlı 2011, 10; Alan, 2018, 216).

38. Medrese Defteri'nde yer alan bilgilere göre, Bursa medreselerinde görevli müderrislere günlük yevmiyeleri yanında yan ve ek ödemeler de yapılmaktaydı. Ayrıntılı şekilde deftere geçirilen bu ödemeler; hinta (buğday), şa'îr (arpa), üzüm, erz (pirinç), asel (bal), rugan-ı sâde, bâdem, bedel-i aş ve fodula gibi daha ziyade gıda maddeleri esas alınarak yapılmaktaydı. Öte yandan Murâd-ı Sâni Medresesi müderrisine senelik 37 yük ve Hudâvendigâr Medresesi müderrisine ise yıllık 40 yük hatab (odun) yardımı da yapıldığı deftere kaydedilmiştir. Bunlara ek olarak yaylakiye, ramazaniye ve bahariye gibi ödemeler de defterde zikredilmektedir. Defterde yer alan bilgilerden hareketle ayrıca, Yıldırım Bayezid Hân Medresesi'nin 210 akçeyle müderrisine en yüksek yevmiye verilen medrese, Dersiye-i Pîr Emîr ile Leysîzâde medreselerinin de 3 akçeyle en düşük yevmiye verilen medreseler olduğu görülmektedir.

19. yüzyılın ilk yarısında Bursa şehir merkezindeki Dârülhadis, Süleymaniye ve Musıla-i Süleymaniye statüsündeki 13 medresenin senelik hâsılat kayıtları da bu defterde belirtilmiştir. Bu medreselerin yevmiye yanında aldıkları ek ödemeler de ayrıntılı olarak listelenmiş, diğer medreseler için ise sadece yevmiye ve fodula kaydına yer verilmiştir. Hudâvendigâr Medresesi müderrisi, öğrencileri ve diğer çalışanları için yıllık 22.500 akçe olarak tahsis edilen vakıf hâsılatıyla en yüksek bir medrese konumuna yükselmiş; İshak Paşa, Hamza Bey, Vaiziye ve Bayezid Paşa medreseleri ise 400 akçeyle en düşük tahsisat yapılan medreseler olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca aynı defterdeki bilgilere göre Bursa'daki 44 medreseden 24'üne fodula verilmiş, 20 medreseye fodula tahsisi yapılmamıştır. Bu bağlamda Vaiziye Medresesi, fodalılarını Yıldırım ve Orhan imaretlerinden; Hançeriye Medresesi, fodalılarını Orhan ve Yeşil imaretlerinden, Molla Yegân Medresesi ise fodalılarını Yıldırım Han imaretinden aldığı anlaşılmaktadır. Fodulalar bazı medreselere aynen ulaştırıldığı gibi bazı durumlarda “fodula bahâ” denilen fodula bedelinin para olarak verildiği de olmaktadır. Medrese Defteri'ne göre medreselerin fodula kayıtları ve hangi imaretten alındığı Tablo 2'de gösterilmiştir:

Tablo 2: Müderrisine Fodula Verilen Medreseler

	Medrese Adı	Fodula aded	Fodula bahâ aded	Açıklama
1	Yıldırım Bâyezîd Hân	40	-	
2	Çelebi Sultân Mehmed	176	40	3 ay fazla Fodula ücreti
3	Sultân Murâd-ı Sâni	36	-	
4	Hudâvendigâr	55	-	
5	Sultân Orhân Gâzi	72	-	
6	Hazret-i Emîr	36	36	Fodula bedeli hinta 198 kile
7	İsâ Bey	-	6	
8	İshak Paşa	-	12	Vekile verilir
9	Va'iziye	12	-	8 Yıldırım-4 Orhan imaretinden
10	Bâyezîd Paşa	-	14	Gayr-i vâsıl
11	Hançeriye	10	-	6 Orhan-4 Yeşil imaretinden
12	İvâz Paşa	-	2	
13	Molla Yegân	6	-	Yıldırım Han imaretinden
14	Şâhin Lala	2	-	
15	Molla Husrev	6	-	
16	Hüseyin Paşa me'a tevliyye	-	3	
17	Çendik	-	8	
18	Sarrâfiye me'a tevliyye	-	10	
19	Müftî Ahmed Paşa	-	2	
20	Mollâ-yı Cedîd me'a tevliyye	-	2	
21	Arabiye	-	4	
22	Kösec Ali Paşa	-	6	
23	Esedîye nâm-ı diğer Musallâ	-	4	
24	Şucâ'îye	4	-	

Kaynak: mesihata_265_265_0038_265_0038_0052, mesihata_265_265_0038_265_0038_0053.

3. SONUÇ

Selçuklu devrinde vücut bularak sistemli bir gelişme gösteren medreseler, Osmanlı döneminde fizikî şartları, mimarî özellikleri, programı ve diğer yönleri bakımından önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Medreseler, sıbyan mektebinden sonra ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyinde bir öğretime karşılık gelmekteydi. Medreselerin hangi düzeyde eğitim vereceği; eğitim-öğretim hayatındaki yeri ve önemi, yaptıran şahsın statüsü, tedris kadrosunun niteliği ile medresenin faaliyet gösterdiği yerleşim biriminin ülke genelindeki siyasî ve stratejik önemine göre değişkenlik gösterebilmekteydi. Osmanlı medreselerinin statüleri özellikle Fatih ve Kanuni devirlerinde yapılan düzenlemelerle belirlenmiştir.

Osmanlı toplumunda rağbet edilen ve şerefli bir mesleğin sahipleri olarak değerlendirilen müderrislerin maddi imkânları, medreselerin bağlı bulundukları vakıfların ekonomik gücüne göre şekillenmekteydi. Daha çok padişah ve önemli devlet adamlarının kurdukları güçlü vakıflara bağlı medreselerde görev yapan müderrislerin gelirleri oldukça tatminkârdı. Müderrisler, verdikleri ders ücreti dışında mütevellilik gibi bazı görevler sebebiyle ayrıca ek gelire sahip olabilmekteydi. Maddi gelirlerin yanı sıra, hinta (buğday), şa'îr (arpa), fodula, erz (pirinç), yağ, asel (bal), üzüm, badem gibi gıda maddeleri de verilen müderrisler ayrıca bahariye, yaylakiye, ramazaniye gibi ödemeler de alırlardı. Hatta bazı müderrislere kış mevsimi yaklaştığında hatab (odun) için de bir ödeme yapılmaktaydı. Bu ödemeler aynî ya da nakdî olarak verilmekteydi. 38. Medrese Defteri, Bursa merkezindeki 44 medrese hakkında 19. yüzyıl ilk yarısı için oldukça doyurucu bilgiler barındırmaktadır.

1243/1827-28 yılına ait bilgilerin kaydedildiği bu medrese defteri, aktif olarak ilgili yılda hizmet sunan Bursa medreselerinin müderrislerine, bağlı bulundukları vakıf tarafından yapılan yıllık ve günlük ödemeleri göstermektedir. Medreseler ve müderrislerine yapılan ödemeler hakkında detaylı bir şekilde bilgilenmemizi sağlayan bu medrese defterinin Osmanlı maarif tarihi bakımından önemli olduğunu belirtmeliyiz. Medrese tarihini yakından ilgilendiren bu belge, dönemin şartlarına göre oldukça dolgun ücretlerle görev yapan müderrislere, aynî ya da nakdî başka tahsisatlarda da bulunduğu açıkça göstermektedir. Defterde medreselerin adları net olarak yer alırken buralarda görev alan müderrislerin isimlerine yer verilmemesi oldukça dikkat çekicidir. Müderris isimlerinin yazılmasına gerek görülmemesini, medresede kim görev alırsa alsın, yapılan ödeme ve tahsisatların bir değişikliğe uğramadan devam ettirilmesi anlamında değerlendirmek mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

Meşihat Arşivi: mesihata_265_265_0038_265_0038_0052, mesihata_265_265_0038_265_0038_0053.

Arvas, M.S. (2024). Bursa Medreselerinde Görevli Balıkesirli Müderrisler. Mehmet Özkan, A. Ali Çanakçı, Mustafa Polat, H. A. Abdelghany, Lütfü Cengiz (Ed.), *Balıkesir’de Dinî Hayat Büyük Şahsiyetler* içinde (s.125-158). Emin Yayıncılık.

Alan, E. (2018). “Yeni Bir Belgeye Göre Bursa Müderrislerinin Gelirleri”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/209-226.

Çiftçi, M. (2013). *Süleymaniye Darülhadişi XVI-XVII. Asırlar*, Kitabevi.

Hızlı, M. (2011). “XIX. Yüzyıl Ortalarında Bursa Medreseleri ve Müderrislerine Yapılan Yıllık Ödemelere Dair Bir Belge”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/1 1-13.

Hızlı, M. (2012). *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, Emin Yayınları.

Hızlı, M. (2011). “Bursa’da Eğitim-Öğretim ve Günümüze Ulaşan Medreseler”, *Bursa’da Dini Kültür*, 161-188. Kara, M. Edit. Emin Yayınları.

İpşirli, M. (2003). "Medrese", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/medrese#2-osmanli-donemi>.

İpşirli, M. (2021). *Osmanlı İlmiyesi*, Kronik Kitap.

İpşirli, M. (2020). "Müderris", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muderris#2-osmanlilarda> (07.02.2025).

Unan, F. (2007). "Pâye", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/payee--rutbe>.

Tekindağ, Ş. (1973). *Medrese Dönemi, Cumhuriyetin 50. yılında İstanbul Üniversitesi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları.

EK 1: 38. Medrese Defteri 52-53. Varaklarının Transkripsiyonu 1243 (1827/1828)

52a <u>Dârü'l-Hadîs</u> <u>Yıldırım Bâyezîd Hân der Bursa</u> <u>Dârü'l-Hadîs Hâsılât: 6.000</u> Vazîfe yevmiye akçe: 210 Hinta senevî kile: 1.290 Şa'îr kile: 200 Fodula aded: 40 Bedel-i aş ve Ramazâniye üzüm kıyye: 100 Ramazâniye erz kile: 5 Bahâriye ve Yaylâkiye bahâ 23 <u>Süleymâniye</u> <u>Süleymân Paşa der İznik me'a tevliyye</u> <u>Hâsılât-ı senevî: 3.500 tenzîl şud 520 sah</u>	<u>Süleymâniye</u> <u>Celebi Sultân Mehmed der Bursa</u> <u>Süleymâniye Hâsılât: 3.250</u> Vazîfe yevmiye akçe: 196 Hinta senevî kile: 990 Şa'îr kile: 240 Badem senevî: 20 Rugan-ı sâde kıyye: 78 Erz senevî kile: 82 Fodula aded: 176 Yaylâkiye bahâ: 35 Üç mâh ziyâde fodula bahâ: 40 <u>Süleymâniye</u> <u>Girîdî Velîyyüddînzade Ahmed Paşa me'a tevliyye nâm-ı diğer Geyikli</u> <u>Hâsılât-ı senevî: 3.500</u> Vazîfe yevmiye akçe: 73	<u>Süleymâniye</u> <u>Sultân Murâd-ı Sâni der Bursa</u> <u>Hâsılât-ı senevî: 3.000</u> Vazîfe yevmiye: 178 Hinta senevî kile: 610 Şa'îr senevî kile: 120 Erz kile: 15 Rugan-ı sâde kıyye: 55 Fodula aded: 36 Ramazâniye asel kıyye: 30 Hatab yük: 37 Bahâriye Ramazâniye bahâ: 65 <u>Mûsıla-i Süleymâniye</u> <u>Sultân Orhân Gâzî der Bursa</u> <u>Hâsılât-ı senevî: 1.000</u> Vazîfe yevmiye: 140 Hinta senevî kile: 90 Erz kile: 17 Rugan-ı sâde kıyye: 6 Asel kıyye: 6 Fodula aded: 72 Yaylâkiye bahâ: 245	<u>Süleymâniye</u> <u>Hudâvendigâr der Bursa</u> <u>Hâsılât-ı senevî: 22.500</u> Vazîfe yevmiye: 177 Hinta senevî kile: 360 Erz senevî kile: 27 Rugan-ı sâde kıyye: 55 Asel kıyye: 21 Fodula aded: 55 Yaylâkiye bahâ: 20 Hatab senevi yük: 40 <u>Mûsıla-i Süleymâniye</u> <u>Hazret-i Emîr der Bursa</u> <u>Hâsılât-ı senevî: 500</u> Vazîfe yevmiye: 50 Hinta senevî kile: 48 Erz senevî kile: 24 Fodula aded: 36 Fodula bedeli hinta kile: 198- 36 fodula bedelidir
<u>Mûsıla-i Süleymâniye</u> <u>İsâ Bey der Bursa</u> <u>Hâsılât-ı senevî: 450</u> Vazîfe yevmiye: 23 Hinta senevî kile: 120 Şa'îr senevî kile: 120 Fodula yevmi bahâ: 6	<u>Mûsıla-i Süleymâniye</u> <u>İshak Paşa der Bursa</u> <u>Hâsılât-ı senevî: 400</u> Vazîfe yevmiye: 80 Hinta senevî kile: 120-20:100 vekile verilir Şa'îr senevî kile: 100-20:80 vekile verilir Fodula yevmi bahâ: 12 vekile verilir	52b <u>Mûsıla-i Süleymâniye</u> <u>Hamza Bey der Bursa</u> <u>Hâsılât-ı senevî: 400</u> Vazîfe yevmiye: 90 Hinta senevî kile: 120 Şa'îr senevî kile: 60	<u>Mûsıla-i Süleymâniye</u> <u>Va'iziye der Bursa</u> <u>Hâsılât-ı senevî: 400</u> Vazîfe yevmiye: 50 Hinta senevî kile: 100 Şa'îr senevî kile: 100 Fodula: 8 Yıldırım + 4 Orhân: 12
<u>Mûsıla-i Süleymâniye</u> <u>Bâyezîd Paşa der Bursa</u> <u>Hâsılât-ı senevî: 400</u> Vazîfe yevmiye: 23 Hinta senevî kile: 120- nisfî gayr-ı vâsıl Fodula bahâ: 14 gayr-ı vâsıl	<u>Hareket-i Altmışlı</u> <u>Hançeriye der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 80 Fodula: 6 Orhan + 4 Yeşilden: 10	<u>Hareket-i Altmışlı</u> <u>İvâz Paşa der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 75 Fodula bahâ: 4	<u>Hareket-i Altmışlı</u> <u>Molla Yegân der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 70 Fodula aded: 6 Yıldırım Han
<u>Hareket-i Altmışlı</u> <u>Kadriye der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 70	<u>Hareket-i Altmışlı</u> <u>Şâhin Lala der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 66 Fodula aded: 2	<u>Hareket-i Altmışlı</u> <u>Mollâ Husrev der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 51 gayr-ı vâsıl Fodula: 6	<u>Hareket-i Altmışlı</u> <u>Kâsım Subaşı me'a tevliyye der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 22
<u>Hareket-i Altmışlı</u> <u>Hüseyin Paşa me'a tevliyye der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 18 Fodula bahâ: 3	53a <u>Hareket-i Altmışlı</u> <u>Perî Peyker der Bursa me'a tevliyye</u> Vazîfe yevmiye: 14	<u>Altmışlı</u> <u>Cendik der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 40 Fodula bahâ: 8	<u>İbtidâ-i Altmışlı</u> <u>Sarrâfiye me'a tevliyye der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 22 Fodula bahâ: 10
<u>İbtidâ-i Altmışlı</u> <u>Müftî Ahmed Paşa der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 20 Fodula bahâ: 2	<u>İbtidâ-i Altmışlı</u> <u>es-Seyyid Hüseyin Erzincânî der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 38	<u>İbtidâ-i Altmışlı</u> <u>Mollâ Fenârî der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 33	<u>İbtidâ-i Altmışlı</u> <u>Mollâ-yı Cedîd me'a tevliyye der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 27 Fodula bahâ: 2
<u>İbtidâ-i Altmışlı</u> <u>Arabiye der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 22 Fodula bahâ: 4	<u>İbtidâ-i Altmışlı</u> <u>Cezerî Kâsım Subaşı der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 20	Sahn <u>Kösec Ali Paşa der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 14 Foudla bahâ: 6	Sahn <u>Gökdere der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 15
53b Sahn <u>Kara Mustafâ Paşa der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 15	Sahn <u>Dersiyi-i Süleymân Paşa der İznik /der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 10	Sahn <u>Esedîye der Bursa nâm-ı diğer Musallâ</u> Vazîfe yevmiye: 15 Fodula bahâ: 4	<u>Mûsıla-i Sahn</u> <u>Hüseyin Celebî der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 22,5
Sahn <u>Dersiyi-i el-Hâc Süleymân der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 10	Sahn <u>Veled-i Abdurrahmân me'a tevliyye</u> Vazîfe yevmiye: 5	<u>Dersiyi-i Pîr Emîr</u> Vazîfe yevmiye: 3	<u>Hasan Paşa der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 4
<u>Köpküklü der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 3	<u>Leysîzade der Bursa</u> Vazîfe yevmiye: 3 gayr-ı vâsıl	<u>Şucâ'îye der Bursa</u> Vazîfe yevmiye (Yeşil tarafında iki hadikası var imiş) Fodula: 4	<u>Yişid Cedîd</u> Vazîfe yevmiye

EK 2: Çalışmamıza konu olan 52-53. varaklar

